

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת קרח, תשע"ג
מספר 1020

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מה היה חלקם של ישראל במרד של קרח? עיון בפירושי רמב"ן ורבנו חננאל יוסף עופר

ר' משה בן נחמן (1194-1270) השלים את כתיבת פירושו לתורה עוד כשהיה בספרד. בשנת 1267 עלה לארץ וחי בה בשלוש שנות חייו האחרונות, ובהן עדכן את פירושו לתורה והוסיף לו כ-300 קטעי תוספת קצרים וארוכים. הקטע שהוסיף בפירושו על קבר רחל (בר' לה 16) ידוע ומוכר. קטעים רבים נוספים ניתן לזהות בעזרת 'רשימות העדכון' ששלח ושלחו אחרים בשמו לגולה (לספרד ולאיטליה). הרשימות פירוטו במדויק את קטעי התוספת ואת מקומם המדויק בתוך הפירוש, כדי שמי שבידו עותק של פירוש רמב"ן בגרסתו המוקדמת יוכל לעדכנו ולרשום בשולי הדף את הקטעים שנוספו בו. כמעט כל קטעי התוספת כלולים בדפוסים הנפוצים של פירוש רמב"ן ובמהדורת שעוועל, אך הקורא בהם לא ימצא כל סימן שלפניו קטעי תוספת.

להלן נדון בשניים מקטעי התוספת הקשורים בחטאו של קרח ובעונשה של עדת ישראל. התורה מספרת על גזרת השמדה שנגזרה על העם, ושמשה ואהרן מנעו אותה בתפילתם:

וַיִּקְהַל עֲלֵיהֶם קִרַח אֶת-כָּל-הָעֵדָה אֶל-פְּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּרָא כְבוֹד-ה' אֶל-כָּל-הָעֵדָה: וַיִּדְבֹּר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן לֵאמֹר: הַבְּדִלוּ מֵתוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאֶכְלָה אֹתָם כְּרִגְעַ: וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחַת לְכָל-בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יִחַטָּא וְעַל כָּל-הָעֵדָה תִּקְצָף (במד' טז: יט-כב)

על התיאור הזה שואל רמב"ן שאלה ומציע לה שתי תשובות: תחילה הוא מציג את תשובתו של רבנו חננאל ודוחה אותה, ואז הוא מציג את דעתו-שלו:

הבדלו מתוך העדה הזאת – יש לשאול: אם ישראל לא חטאו ולא מרדו ברבם, למה היה הקצף עליהם לאמר: **ואכלה אותם כרגע?** ואם גם הם מרדו כקרח וכעדתו, איך אמרו משה ואהרן: **"האיש אֶחָד יִחַטָּא וְעַל כָּל-הָעֵדָה תִּקְצָף"** (טז:כב)? ו > כתב רבינו חננאל: **מתוך העדה הזאת** (טז:כא) – עדת קרח בלבד ולא עדת ישראל; **ויאמרו: אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחַת לְכָל-בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יִחַטָּא**; מיד הודיע הקדוש ברוך הוא למשה, כי לא כל עדת בני ישראל בקש לכלות, אלא עדת קרח בלבד, לפיכך פירש לו: זה שאמרתי **הבדלו** – **"העלו...למשפן-קרח דתן וְאַבְיָרָם"** (להלן, כד) הוא שאמרתי לך. הזכיר להם: **"העלו מִסְבִּיב"**, אולי כשיראו קרח

* פרופ' יוסף עופר, המחלקה לתנ"ך, אוניברסיטת בר-אילן.

¹ כל קטעי התוספת בפירוש רמב"ן לתורה נאספו ונדונו בספר שיצא לאור בקרוב: יוסף עופר ויהונתן יעקבס, תוספות רמב"ן לפירושו לתורה שנכתבו בארץ ישראל.

ועדתו ישובו; אלו דבריו. ואינם נכונים, כי לא היה ראוי שיאמר על קרח דתן ואבירם, שהם שלשה אנשים: **הַבְּדִלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת**, כי אינם 'עדה', ואין ישראל בתוכם, ואהרן עם עדת מקריבי הקטרת היה בתוכם בכואם; ועוד, כי **הַבְּדִלוּ** – רמז למשה ואהרן בלבד, כמו "הֲרֵמוּ" (במד' יז:י); וכן **וְאָכְלָה אֹתָם פְּרִגְעַ** – רמז למגפה שתכלה עם רב ועצום כרגע. וחלילה שלא יבין משה נבואתו ויטעה בה אבל < הטעם, כי מתחלה היה לב העם אחרי משה ואהרן, וכאשר לקחו קרח ועדתו איש מחתתו וישימו עליהם קטרת ועמדו פתח אהל מועד עם משה ואהרן, אז קרא קרח לכל העדה ואמר להם כי בכבוד כולם הוא מקנא, וייטב הדבר בעיניהם, ונקהלו כלם לראות אולי יישר בעיני הא-להים ותשוב העבודה לבכוריהם; וזה טעם "וַיִּקְהַל עֲלֵיהֶם קֶרַח אֶת-פֶּלֶה-הָעֵדָה" (טז:יט). והנה נתחייבו כליה, שהיו מהרהרים אחרי רבם, והם כמהרהרים אחרי השכינה ומותרים על נבואתו של נביא בלבם, וחייבים מיתה בידי שמים; ומשה ואהרן למדו עליהם זכות, שלא חטא במעשה אלא קרח, והוא הגורם והוא המפתה אותם, וראוי שימות הוא לבדו, לפרסם ולהודיע ענשו לרבים. > וזאת דרך מבקשי רחמים, שיקלו החטא מעל העם ונותנין אותו על היחיד הגורם, מפני שהוא חייב על כל פנים; וכן אמר דוד: "הִנֵּה אֲנִי חֹטֵאִי וְאֲנִי הַעֲוִיתִי וְאֵלֶּה הַצֹּאֵן מִה עָשׂוּ תִּהְיֶינָה יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי" (שמ"ב כד:יז). וכו' <

רשימות התוספות מלמדות משהו מפתיע על תולדות היווצרות הפירוש הזה: בכתיבתו הראשונה של הפירוש הקשה רמב"ן קושיה והציע לה תשובה, ואז לא הכיר כלל את פירושו של רבנו חננאל. והנה כשהגיע לארץ, מצא שרבנו חננאל הציע תשובה אחרת לאותה קושיה. רמב"ן מצא דרך נפלאה לעדכן את פירושו בלי למחוק ממנו דבר וכלי לשנות אפילו אות אחת: את דברי רבנו חננאל שיבץ בתוך פירושו כתשובה ראשונה לשאלה שהעלה, אחר כך העלה סדרה של קושיות פרשניות ורעיוניות על הפירוש, ואז חזר אל פירושו המקורי והביא את תשובתו שלו.²

לדעת רבנו חננאל לא השתנתה גזרתו של הקב"ה בעקבות תפילתם של משה ואהרן. אילו חטאו ישראל באותה שעה, לא הייתה תפילתם של משה ואהרן מועילה כלום, שהרי אין דבריהם נכונים: לא איש אחד בלבד חטא אלא כל העדה כולה. משה ואהרן טעו בפירוש דבריו של ה' וסברו שרצונו להשמיד את עדת ישראל כולה, אך לאחר שהתפללו הבהיר להם ה' שכוונתו הייתה מלכתחילה להשמיד רק את עדת קרח, שכן הם בלבד חטאו. רמב"ן מרבה להקשות על רבנו חננאל שאלות לשוניות ופרשניות, אולם התנגדותו העיקרית היא תאולוגית. פירושו של רבנו חננאל אינו יכול להיאמר, כי "חלילה שלא יבין משה נבואתו ויטעה בה". לא כן תשובת רמב"ן עצמו: קרח ועדתו חטאו במעשה, ואילו העדה כולה חטאה בלבד. חטא כזה הוא חטא חמור, כמהרהרים אחרי שכינה, אולם ניתן ללמד זכות על ישראל ולהטיל את מלוא האשמה על קרח.

נוסיף כי ניתן לשלב יחדיו את פירושיהם של רבנו חננאל ושל רמב"ן. רבנו חננאל מציג דו-משמעות לשונית שבגזרת ה' – "הַבְּדִלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאָכְלָה אֹתָם כְּרִגְעַ": לאורך כל הפרשה מדובר שוב ושוב על עדת קרח ועל עדת ישראל, והנה במשפט הזה קשה להכריע לאיזו עדה הכוונה. רמב"ן מציין את המציאות המורכבת, הדו-משמעית, שבה קשה להגדיר בבירור מי החוטאים. משה ואהרן טוענים כי האשמים בחטא הם רק קרח ועדתו. לימוד הזכות שלהם התקבל, וגזרת ה' שנאמרה מלכתחילה על עדת ישראל צומצמה לעדת קרח בלבד. אולם כאשר באו בני ישראל ממחרת בתלונה על משה ואהרן – "אֲתָם הִמְתָּם אֶת-עַם ה'" (יז:ו) גילו שהם מזדהים עם החוטאים, ולימוד הזכות של משה ואהרן הופרך! וגזרת ה' חזרה מיד למקומה: "הֲרֵמוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאָכְלָה אֹתָם פְּרִגְעַ" (יז:י), ועתה היא חד-משמעית גם מבחינה לשונית, שהרי עדת קרח כבר נספתה. לפיכך החל הנגף בעם ולא נעצר אלא בזכות הקטורת של אהרון.

² בציטוט דברי הפירוש לעיל הוקפו בסוגריים מזווים התוספות שהוסיף רמב"ן לפירוש, וכך ניתן לזהות מה היה הפירוש המקורי ומהם הקטעים שנוספו לו. כמעט כל קטעי התוספת כלולים בדפוסים הנפוצים של פירוש רמב"ן ובמהדורת שעוועל, אך הקורא בהם לא ימצא כל סימן שלפניו קטעי תוספת.